

Nationella minoriteters symboliska nationsbyggande

Föreställningen om Kvänland och Sápmi som
nya former av etnopolitik bland finskspråkiga
och samiskspråkiga minoriteter

LARS ELENIUS

Luleå tekniska universitet

I artikeln undersöks bakgrunden till att Kvänland och Sápmi skapats som symboliska nationer sedan 1970-talet på Nordkalotten, samt hur historia, myter, symboler och minnen har använts i en transnationell diskurs för utvecklingen av nya slags minoritetsidentiteter och för att utveckla nya former av etnopolitik. Genom urfolksfrågan har samernas ställning som folk förts upp på en global nivå. Det har varit en av drivkrafterna bakom bildandet av vad som kan kallas "nationer utan stater" på Nordkalotten. I artikeln används den etnopolitiska organiseringen av finskspråkiga minoriteter över statsgränser för att analysera hur dessa fenomen kan förstås teoretiskt och som exempel på transnationellt nationsbyggande i den posttraditionella nationalstatens tidevarv.

Introduktion och syfte

Bland samerna utvecklades från 1970-talet en föreställning om Sápmi som en symbolisk samisk nation över statsgränserna. Den var då nära kopplad till samernas strävan efter urfolksstatus i deras strävan att få bättre kontroll över det territorium där renskötsel och andra samiska näringar bedrivs. Konceptet lanserades först av samiska konstnärer, författare och politiker för att förstärka föreställningen om samerna som ett gemensamt folk inom ett gemensamt territorium i fyra stater.¹ Samernas urfolksrättigheter baseras på bosättningen inom ett visst ter-

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. *En nasjon blir til. Ottar 4* (2000) s. 2–63; Veli-Pekka Lehtola, "Towards a united Sápmi", i Jukka Pennanen & Klemetti Näkkäläjärvi (red.), *Siiddataallan: From Lapp Communities to modern Sámi life* (Oulu 2003) s. 201; Christina Westergren & Eva Silvén, *För Sápmi i tiden*

Prof. Lars Elenius (f. 1952) är verksam som forskare och lärare vid Institutionen för ekonomi, teknik och samhällsvetenskap, Luleå tekniska universitet. För närvarande bedriver Elenius forskning för Riksantikvarieämbetet om den mångkulturella representationen av Gammelstads kyrkstad som världsarv.

E-post: lars.elenius@ltu.se

ritorium innan staten etablerat sig i området, men också på kriterier som självidentifikation liksom kulturell och institutionell egenart i förhållande till majoritetssamhället och även utifrån rennäringsen som en säregen naturberoende näring.²

Tornedalingarna i norra Sverige och kvänerna i Nordnorge är två finsktalande minoriteter som har status som nationella minoriteter i respektive land. När samerna erkändes som urfolk och Norge 1990 ratificerade FN-konventionen ILO 169 för att stärka samiska urfolksrättigheter till land och vatten påverkade detta de finskspråkiga minoriteternas politiska riktning. Föreningen Kvänlandsförbundet bildades i svenska Tornedalen 1999 för att organisera kvänerna i Norge och tornedalingarna i Sverige under den nationsöverskridande etnonymen kväner, den grupp som i artikeln kallas transnationella kväner för att skilja dem från den nationella minoriteten kväner i Nordnorge.³ Som en motvikt till Sápmi som en föreställd samisk nation använde de det förhistoriskt beskrivna Kvänland som ett motsvarande etniskt hemland över nationsgränserna. Det var ett sätt att skapa politisk legitimitet till kravet på att bli erkända som ett urfolk, likvärdigt med samerna, och för att etniskt markera sin historiska identitet.⁴ I september 2015 proklamerade de genom organisationerna Norske Kveners Förbund, Svenska Tornedalingarnas Riksförbund-Tornionlaaksolaiset (STR-T), Kvänlandsförbundet samt ungdomsförbunden för tornedalingarna i Sverige och kvänerna i Norge att de skulle gå samman över statsgränsen i en gemensam politisk organisation. Samtidigt offentliggjorde de att de

(Stockholm 2008); Lars Elenius, "Sápmi", i Mats-Olov Olsson (red.), *Encyclopedia of the Barents Region* (Oslo 2016b) s. 305–309.

2. Om de samiska urfolksrättigheterna, se exempelvis Kristian Myntti, *Minoriteters och urfolks politiska rättigheter. En studie av rätten för små minoriteter och urfolk till politiskt deltagande och självbestämmande* (Rovaniemi 1998); Christina Allard, *Two sides of the coin – rights and duties: The interface between environmental law and Saami law based on a comparison with Aotearoa/New Zealand and Canada* (Luleå 2006); Christina Allard & Susann Skogvang (red.), *Indigenous rights in Scandinavia: Autonomous Sami law* (Farnham, Surrey 2015).

3. De finskspråkiga grupper och individer som under främst 1700- och 1800-talen emigrerade från nordligaste Sverige och Finland till norska ishavskusten kallades av normmännen för kväner. De är i dag erkända som en finskspråkig nationell minoritet i Norge under etnonymen kväner.

4. Lars Elenius, "Memory Politics and the Use of History", i Małgorzata Pakier & Bo Stråth (red.), *A European Memory?* (New York 2010); Sara Hagström Yamamoto, *I gränslandet mellan svenskt och samiskt: Identitetsdiskurser och förhistorien i Norrland från 1870-talet till 2000-talet* (Uppsala 2010).

skulle ha en gemensam flagga som symbol för ett etniskt hemland för kvänerna på Nordkalotten.⁵

Frågan är vad som händer med nationens traditionella form och innehåll när de etniska minoriteterna inom en stat börjar omdefiniera sina nationella identiteter över statsgränserna.

Gemensamt för de två exemplen är att var och en genom sin manifestation av nationsöverskridande gemenskap har markerat sin status som ett enat folk tvärs över nationsgränsen. I båda fallen har en gemensam flagga introducerats som nationsbyggande element. Samerna och de transnationella kvänerna har också infört nationalsång och nationaldag, precis som nationalstaterna gjorde under 1800-talet. På kort tid har alltså nya former av "etnopolitiskt föreställda nationer" med samma symboliska rekvisita som hos nationalstaterna skapats på Nordkalotten. Föreställningen om ett nationsöverskridande och kulturellt gemensamt territorium har på så vis också spelat en viktig roll i skapandet av ett postmodernt identitetsskapande, som i sin tur måste relateras till formeringen av posttraditionella nationalstater. Dessa kännetecknas av en förändring från majoritetsbefolkningens monokulturella perspektiv till minoriteternas mångkulturella perspektiv på etnicitet, territorium och nation. Detta har skett i en europeisk och global kontext av internationellt framarbetade minoritetsrättigheter.

Artikeln tar sin utgångspunkt i den etnopolitiska organiseringen av nationella minoriteter över statsgränserna och skapandet av Sápmi och Kvänenland som symboliska nationer. Syftet är att diskutera hur detta kan förstås och analyseras inom ramen för teorier om nationalism och nationsformering, inte minst hur nationer utan stater skapats

5. Artikel i *Norrländska Socialdemokraten* (NSD) i september 2015, se SVT:s hemsida <<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrboten/nu-ska-de-kallas-for-kvaner-3>> (31/9 2015). Med begreppet *transnationell* eller *transnationalism* menas ett långvarigt och pågående utbyte mellan icke-statliga aktörer över nationsgränser, vare sig i affärer, för regionalt samarbete, av NGO:er eller individer som drivs av gemensamma intressen, se David Harvey, *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change* (Oxford 1990); Steven Vertovec, *Transnationalism* (London 2009) s. 3. Termen *etniskt hemland* är här en översättning av engelska *homeland* som signalerar etnisk tillhörighet för en etnisk folkgrupp till ett specifikt avgränsat territorium. Med *etnisk folkgrupp* avses en historiskt urskiljbar grupp som på ett makroplan identifierar sig med ett folk som har ett gemensamt språk och andra gemensamma kulturella markörer, men som är en undergrupp (folkgrupp) till detta folk. För en utförligare definition, se Lars Elenius, "Were the 'Kainulaiset' in the Kalix River valley Finnish or Swedish speakers? A reinterpretation of ethnonyms in Finland and the Gulf of Bothnia area from the Viking Age and onwards", *Acta Borealia* (2018a) under publicering.

i förhållande till traditionella nationalstater. Den interetniska undersökningen fokuserar av utrymmesskäl på de finskspråkiga grupperna i nordligaste Sverige, Norge och Finland men i ett jämförande perspektiv med samerna. På det empiriska planet innebär det att undersöka hur historia, myter, symboler och minnen har använts för utvecklingen av nya slags minoritetsidentiteter och för att utveckla nya former av etnopolitik. Med begreppet *myt* menas här den organiserande principen för det sociala livets muntliga berättelser och sägner, dess mytiserade minnen. Det kan också beskrivas som en kognitiv föreställning som kombinerar den etniska folkgruppens eller nationens historia och nutida situation med metaforer som uttrycker dess känsla av värdighet och identitet.⁶

Etniska gruppers plats och roll i nationalstaterna har granskats historiskt, men oftast ur ett begränsat nationalstatligt perspektiv.⁷ Den metodologiska nationalismen har påfallande ofta riktat sökarmen mot den egna nationalstaten, inte på transnationella företeelser.⁸ Orsaker till detta ligger i den nationella forskningsfinansieringens prioriteringar och att komparation mellan olika stater är arbetskrävande, men också därför att historia är en identitetsskapande vetenskap där den nationella identiteten under lång tid tagit historikernas uppmärksamhet i anspråk.⁹ Under de senaste decennierna har forskningen uppmärksammat de nya nationalstater och "nationer utan stater" som skapades efter Sovjetunionens och det kalla krigets upplösning. Det gäller även tvetydigheten i definitionen av etniska grupper i den senmoderna världsordningen, liksom teorier som berör nation, nationalism och

6. Hayden White, "Catastroph, Communal Memory and Mythic Discourse: The Use of Myth in the Reconstructing of Society", i Bo Stråth (red.), *Myth and memory in the construction of community: Historical patterns in Europe and beyond* (Bruxelles 2000), 49–74; Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford 1986), 24–25.

7. Patrik Hall, *The social construction of nationalism: Sweden as an example* (Lund 1998); Derek Fewster, *Visions of past glory: Nationalism and the construction of early Finnish history* (Helsinki 2006); Pertti Anttonen, *Tradition through modernity: Postmodernism and the nation-state in folklore scholarship* (Helsinki 2005). Se också det stora norska forskningsprojektet "Utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet" med över hundra publikationer 1994–2001.

8. Daniel Chernilo, *A social theory of the nation-state: The political forms of modernity beyond methodological nationalism* (London, 2007).

9. Jörn Rüsen, *Berättande och förnuft: Historieteoretiska texter* (Göteborg 2004); Bernard Eric Jensen, *Historie, livsverden og fag* (Oslo 2003); Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *The holocaust on post-war battlefields: Genocide as historical culture* (Lund 2006).

nationalstat.¹⁰ Likaså finns i de nordiska länderna exempel på hur transnationella och internationella företeelser som berör minoritetsfrågor i norra Europa behandlats i antologiform eller i form av övergripande synteser.¹¹ Det innefattar forskning som bedrivits om revitalisering av språk och kultur bland samer och finskspråkiga minoriteter i Sverige och Norge från 1980-talet och framåt.¹² Även samernas historiska nationsöverskridande utveckling har behandlats, inte minst i antologier av olika slag som explicit koncentrerat sig på samisk forskning.¹³

Den samiska forskningen har under 1900-talet i hög grad fokuserat på samerna som enskild etnisk grupp inom respektive nation medan de interetniska frågeställningarna ofta saknats. Det gäller exempelvis den politiska organiseringen i norra delen av Sverige, Finland och Norge.¹⁴ Också i andra frågor som berör samernas identitetsskapande eller konflikter kring resursutnyttjande har fokus legat på samernas relation

10. Rogers Brubaker, *Ethnicity without groups* (Cambridge 2004); Michael Böss, *Narrating Peoplehood amidst Diversity* (Aarhus 2011); Alain Dieckhoff & Christophe Jaffrelot (red.), *Revisiting Nationalism: Theories and Processes* (London 2005); Chernilo (2007); Vertovec (London 2009).

11. Sven Tägil (red.), *Ethnicity and nation building in the Nordic world* (Carbondale 1995); Einar Niemi, "History of Minorities: The Sami and the Kvens", i William H. Hubbard (red.), *Making a historical culture: Historiography in Norway* (Oslo 1995); Lars Elenius, Patrik Lantto & Matti Enbuske (red.), *Fredens konsekvenser: Samhällsförändringar i norr efter 1809* (Luleå 2009); Lars Elenius et al. (red.), *The Barents Region: A transnational history of subarctic Northern Europe* (Oslo 2015).

12. Harald Gaski (red.), *Sami culture in a new era: The Norwegian Sami experience* (Kårášjohka 1997); Teemu Ryymin & Karikoski Ella (red.), *Kven forskning: Rapport fra kvenseminaret ved Universitetet i Tromsø, Mai 2000* (Tromsø 2001); Lars Elenius, *Nationalstat och minoritetspolitik* (Lund 2006); Veli-Pekka Lehtola, *Samelaiset Suomalaiset kohtaamisista 1896–1953* (Helsinki 2012); Leena Huss, *Reversing Language Shift in the Far North: Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland* (Uppsala 1999); Leena Huss & Anna-Riita Lindgren, "Språklig emancipation i Finland og Sverige", *Nordlyd* 29 (2000) s. 81.

13. Peter Sköld & Patrik Lantto (red.), Sköld, Peter & Lantto, Patrik (red.), *Den komplexa kontinenten: Staterna på Nordkalotten och samerna i ett historiskt perspektiv* (Umeå 2000); Lars-Ivar Hansen & Bjørnar Olsen, *Samernas historia fram till 1750* (Oslo 2006); Lars Elenius, Camilla Sandström & Christina Allard, *Indigenous rights in modern landscapes: Nordic conservation regimes in global context* (Abingdon, Oxon 2017a).

14. Tom Svensson, *Ethnicity and mobilization in Sami politics* (Stockholm 1976); Patrik Lantto & Ulf Mörkenstam, "Sami rights and Sami challenges: The modernization process and the Swedish Sami movement, 1886–2006", *Scandinavian Journal of History* 33:1 (2008) s. 26–51; Eivind Bråstad Jensen, *Fra fornukskningspolitikk mot kulturelt mangfold* (Stonglandseidet 1991); Henry Minde, "The International Movement of Indigenous Peoples: A Historical Perspective", i Terje Brantenberg et al. (red.), *Becoming Visible: Indigenous Politics and Self-Government* (Tromsø 1995); Veli-Pekka Lehtola, *Saamelaisien parlamentti: Suomen saamelaisvaltuuskunta 1973–1995 ja Saamelaiskäräjät 1996–2003* (Inari 2005); Jukka Nyssönen, "Everybody recognized that we were not white": *Sami identity politics in Finland, 1945–1990* (Tromsø, 2007); Sanna Valkonen, *Poliittinen saamelaisuus* (Tampere 2009).

till staten som representant för ett etniskt homogenerat majoritets-samhälle.¹⁵ Man kan ibland få intrycket att samerna levit i isolering från andra etniska minoriteter och bara haft en relation till nationalstatens dominerande majoritet. Det finns emellertid exempel på hur skrivningen av samernas historia har analyserats som en del i ett transnationellt skeende.¹⁶

Skapandet av transnationella identiteter från 1990-talet och framåt bland finskspråkiga minoriteter, med hjälp av historisk och arkeologisk argumentation, har uppmärksammats. I denna forskning har också interetniska frågeställningar tagits upp.¹⁷ Däremot har skapandet av transnationella minoriteter och symboliska nationer inte behandlats nämnvärt. Det finns därför ett behov av att problematisera relationen mellan transnationella och nationella identiteter i förhållande till etnopolitik och dess konsekvenser för teorier om nationalism. Dit hör frågor om hur minoriteter skapar moderna myter om sig själva som folk i förhållande till majoritetsbefolkningen och andra minoriteter, samt hur de formulerar sin egen historia och sina kollektiva minnen för att stärka den egna kulturen och sin etnopolitiska ställning.

Det teoretiska förhållandet mellan nationalstat, nation och etnicitet

I både nationell och etnisk mobilisering spelar frågan om identifikation en avgörande roll. Det är av central betydelse för varje sådan mobilisering att gruppen i fråga har ett erkänt namn, en inneboende känsla av ett gemensamt ursprung, en gemensam historia och mytologi samt en manifesterad ömsesidig solidaritet.¹⁸ Etnicitet har traditionellt definierats som relationen mellan grupper som genom kulturella markörer är urskiljbara från varandra där gränserna bestäms av socialt uppfattade

15. Se exempelvis Anna-Lill Ledman, *Att representera och representeras: Samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966–2006* (Umeå 2012); Åsa Össbo, *Nya vatten, dunkla speglingar: Industriell kolonialism genom svensk vattenkraftutbyggnad i renkötselområdet 1910–1968* (Umeå 2014).

16. Lennard Sillanpää, *Political and administrative responses to Sami self-determination* (Helsinki 1994); Lars-Ivar Hansen & Bjørnar Olsen (2006); Carl Gösta Ojala, *Såmi prehistories: The politics of archaeology and identity in Northernmost Europe* (Uppsala 2009).

17. Teemu Ryymin, "Histori, fortidsforestilling og kvensk identitetsbygging", i Einar Niemi (red.), *Fortidsforestillingar: Bruk og misbruk an nordnorsk historie* (Tromsø 2004); Thomas Wallerström, *Varilka var först? En nordskandinavisk konflikt som historisk-arkeologisk dilemma* (Stockholm 2006); Inga Lundström (red.), *Historisk rätt? Kultur, politik och juridik i norr, 1* (Stockholm 2007); Elenius (2010); Hagström Yamamoto (Uppsala 2010).

18. Anthony D. Smith, *National identity* (London 1991).

viktiga skillnader mellan grupperna.¹⁹ Den kan formera sig i nätverk, föreningar eller större samfund där olika sub-grupper definierar och använder likheterna i förhållande till andra för olika syften.²⁰ Etnicitet kan därför betraktas som olika slags nätverk av tillhörighet som existerar parallellt med nationella identifikationer. Känslan av delaktighet i en etnisk grupp leder inte nödvändigtvis till en gemensam "etnisk politik" för gruppen eller samfundet. Ett löst organiserat nätverk är inte i behov av en explicit ledare medan en förening eller ett samfund med nödvändighet kräver en ledning.

Den etniska identifikationen kan lätt korsa nationsgränsen, vilket exemplifieras av de många språkminoriteter som existerar på olika sidor om statsgränser. Genom etnisk identifikation över dessa gränser kan också den nationella identiteten överskrida nationsgränsen på ett flexibelt sätt.²¹ Det är den politiska kontexten som bestämmer om exempelvis kurder, finnar eller samerna ska betraktas som medlemmar av en etnisk grupp eller en nation. Vi måste här hålla isär teorier om etnicitet, nation och nationalism som ofta blandas med varandra. Medan teorier om etnicitet och nationalism är påfallande lika varandra som ett sätt att analysera grupprivaliteter och upprätthållande av gränser mellan grupper på olika aggregationsnivåer, så har nationen i instrumentella teorier beskrivits som att den har en institutionell statsorienterad dimension, vare sig det rör en befintlig stat eller önskan om en sådan.²² Rogers Brubaker betraktar nationalism som ett resultat av påverkan från politiska fält av olika slag och han betonar att den analytiska uppgiften är att tänka sig nationalism utan nationer. Han talar i stället om hur nationen fungerar som en praktisk och kognitiv kategori som används av olika intressegrupper för att påverka nationell identitet och självförståelse, vare sig inkluderande eller exkluderande. På motsvarande sätt har han myntat begreppet *eticitet utan grupper* som ett sätt att dekonstruera

19. Fredrik Barth, "Introduction", i Fredrik Barth (red.), *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference* (Oslo 1969) s. 9–38; Fredrik Barth, "Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity", i Hans Vermeulen & Cora Covers (red.), *The anthropology of ethnicity: Beyond "Ethnic groups and boundaries"* (Amsterdam 1994).

20. Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and nationalism* (London 2002).

21. Christophe Jaffrelot, "Nationalism revisited", i Alain Dieckhoff & Christophe Jaffrelot (red.), *Revisiting Nationalism: Theories and Processes* (London 2005b) s. 44–48; Peter Sahlins, *Boundaries: The Making of France and Spain in the Pyrenees* (Berkley-Los Angeles-Oxford 1989); Markku Kangaspuro, *Constructed Identities in Europe* (Helsinki 2007).

22. Jaffrelot (2005) s. 10–48.

etniska konflikter, eller etnifierade konflikter. Sådana konflikter behöver inte förstås som konflikter mellan etniska grupper lika litet som rasmässigt inramade konflikter behöver förstås som konflikter mellan raser eller nationellt associerade konflikter behöver innebära konflikter mellan nationer.²³

Eftersom nationalstaten varit den politiska formen för moderniteten har det tvingat minoriteterna att använda nationen som modell för att tillgodose olika slags etnopolitiska krav.²⁴ Det har ytterligare påskyndats genom att den traditionella nationalstaten förlorat så mycket av sin etniskt bestämda dominans under inflytande av globaliseringens krafter, detta till förmån för supra-nationella organisationer som FN, NATO och EU. Det är därför i dag mer relevant att tala om posttraditionella nationalstater.²⁵ I Europa har etnopolitik i ökande grad satts in i en demokratisk kontext där etniska minoriteters kulturer och språk ges en uttalad rätt att existera och etnopolitiska grupper anses ha demokratisk rätt att sträva efter olika grader av självbestämmanderätt.²⁶ Erkännandet av särskilda rättigheter för nationella minoriteter inom staten, och därigenom att staten är mångkulturell, betyder också att staten godtar olika avvikande typer av nationalism som kan uppkomma inom dess territorium. Det innebär att den nationalism som staten representerar accepterar att olika nationer existerar inom dess gränser.²⁷ Det har medfört att formerna för etnisk organisation har förändrats.

Nationella identiteter är inte homogena eftersom de är en produkt av många olika kulturella sub-grupper, som familj, släkt, etniska grupper och föreningar samt andra slags grupper där individer identifierar sig med ett kollektiv. I postkoloniala termer har det blivit vanligt att tala om hybrididentiteter som ett slags överlappande identiteter där både majoritets- och minoritetselement existerar parallellt med varandra.²⁸ Det kan beskrivas som en slags förhandling mellan olika lager av indivi-

23. Rogers Brubaker, *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe* (Cambridge 1996) s. 7–21; Brubaker (2004) s. 7–10.

24. Chernilo (2007).

25. För en utförlig diskussion kring detta, se Montserrat Guibernau, *Nations without States: Political Communities in a Global Age* (Cambridge 2005) s. 149–174.

26. Guibernau (2005) s. 1–2, 108–113.

27. Brubaker (2004); Jaffrelot (2005); Guibernau (2005).

28. Robert Young, *Postcolonialism: An Historical Introduction* (Oxford 2001); Richard Jenkins, *Social identity* (London 2004); Ania Loomba, *Colonialism/postcolonialism* (London 1998); John Edwards, *Language and identity: An introduction* (Cambridge 2009).

dens identitet, som rör sig mellan etniska, nationella och genusbestämda gruppidentifikationer, men som också rör sig geografiskt mellan lokala, regionala, nationella, transnationella eller internationella identifikationer. Etniska och nationella identiteter ändrar form efter kontexten och används på olika sätt av olika grupper efter behov.²⁹

Den politiska mobiliseringen bland etniska grupper och nationer har många likheter gemensamt vad gäller stadierna av social organisation. I båda fallen verkar framväxten av en utbildad medelklass vara en förutsättning, vilket går att konstatera för den nationella mobiliseringen i Östeuropa och Turkiet lika väl som för den transnationella mobiliseringen bland samisk- och finskspråkiga minoriteter i Norden.³⁰ Den politiska mobiliseringen är också beroende av regeringens minoritetspolitik i respektive nationalstat, kombinerad med den övergripande attityden i samhället mot minoriteten i fråga.³¹ Till skillnad från majoritetsbefolkningen utgår de transnationella minoriteterna inte från en inkluderande nationell majoritetsgemenskap inom ramen för en stat. De har oftast en exkluderad och marginaliserad position inom staten och söker uppnå större makt och resurser för den egna gruppen över statsgränserna.³²

Den historiografiska striden om Kvänland

De finskspråkiga minoriteterna i Sverige och Norge används i artikeln som ett exempel på hur etniska grupper i olika stater skapar nya former av transnationella identiteter. För dem har föreställningen om ett gemensamt territorium i form av det forntida Kvänland spelat en viktig symbolisk roll. Beteckningen Kvänland användes av norrmän och islänningar från 800- till 1200-talet för att beskriva det område i Bottenviksområdet där kvänerna bodde. Den källa som oftast åberopats angående kvänernas historia och ursprung är en berättelse av vikingahövdingen Ottar från Nordnorge, som skrevs ner av en skrivare vid kung Alfred av Wessex's hov i England i slutet av 800-talet. En annan källa

29. Eriksen (London 2002).

30. Miroslav Hroch, *Social preconditions of National Revival in Europe* (Cambridge 1985); Patrik Lantto, *Tiden börjar på nytt* (Umeå 2000); Elenius (Umeå 2001); Yeşim Bayar, "The trajectory of nation-building through language policies", *Nations and nationalism* 17: 1 (2011) s. 108–128; Lars Elenius, "Ethnopolitical mobilisation in the North Calotte area", i Kari Alenius & Matti Enbuske (red.), *The Barents and the Baltic Sea region: Contacts, influences and social change* (Rovaniemi 2016a) s. 1–18.

31. Leo Driedger, *Multi-ethnic Canada: Identities and inequalities* (Toronto 1996).

32. Guibernau (2005) s. 15.

är den isländska Egilssagan, mest troligt nedtecknad under 1200-talet av Snorre Sturlausson, men återopande händelser som skulle ha skett under 900-talet. Där angavs att Kvänlands kung då hette Faravid. I början av 1500-talet beskrev Olaus Magnus vid sitt besök i Tornedalen att kvänerna var ett slags hjälpredor vid handelsresor till Norge. I ingen av källorna anges uttryckligen vilket språk kvänerna talade. Det var inte förrän vid mitten av 1700-talet som den norske gränskommissarien Peter Schnitler utförligt beskrev att Kvänland var lokaliserat till Torne älvdal med bifloder. Vid den tiden hade finskspråkiga människor börjat flytta från norra Sverige och Finland för att bosätta sig i Nordnorge, och dessa kallades av norrmännen för "kväner". Det är ovanstående skriftliga källor som huvudsakligen legat till grund för tolkningen av kvänernas historia och Kvänland som territorium. Även andra källor av mer eller mindre mytologisk karaktär har kompletterat med detaljer.³³

Det faktum att kvänerna identifierats som en finskspråkig immigratgrupp i Nordnorge från tidigmodern tid, men att det vikingatida Kvänland tyckts ha varit upplöst vid ingången till 1300-talet har lett till olika slags nationella mönster i tolkningen av källorna och synen på historisk kontinuitet hos kvänerna som etnisk folkgrupp. I Finland har kvänerna huvudsakligen tolkats in i nationens stora narrativ som en finsk folkgrupp med kontinuitet från järnålder eller tidigare. Detta gjordes genom att finländska forskare från mitten av 1800-talet historigrafiskt sammansmälte den norska etnonymen *kvän* med den finska etnonymen *kainulainen*.³⁴

Utgångspunkten var bland annat den rika förekomsten av ortnamn på ordleden *kainuu* i sydvästra Finland och i Österbotten. Det togs av en del finländska forskarna som intäkt på att *kainulaiset* som forntida finsk folkgrupp en gång dominerat kustlandskapet på den östra sidan av Botenviken. Eftersom *kvänerna* i Egils saga beskrevs som bosatta bortanför

33. För mer omfattande översikter om forskning kring kvänproblematiken och de källor som använts, se K.B. Wiklund, "Om kvänerna och deras nationalitet", *Arkiv för nordisk filologi* (Lund 1896) s. 103–117; Kustaa Vilku, *Kainuu-Kvänland: Ett finsk-norsk-svenskt problem* (Uppsala 1969) s. 5; Kyösti Julku, *Kvenland-Kainuunmaa* (Oulu 1986) s. 11–43, 170–187; Thomas Wallerström, *Norrbottnen, Sverige och medeltiden: Problem kring makt och bosättning i en europeisk periferi. D. 1* (Lund 1995) s. 213–238; Elenius (2018b).

34. *Kainulaiset* skulle kunna översättas till kainubor eller kajanabor efter landskapet Kajanaland (fi. Kainuu), men eftersom *kainulaiset* i historieskrivningen av olika forskare har beskrivits som ett forntida folk, som varit bosatt i allt från sydvästra Finland till Norrbottens län i Sverige så behålls etnonymen *kainulainen* i artikeln, se Elenius (2018b).

Hälsingland tolkades det som att de måste ha varit bosatta i just det finska kustlandskap där *kainulaiset* haft sitt bosättningsområde.³⁵ Genom att smälta samman de två etnonymerna till samma finskspråkiga forntida folkgrupp och upphöja Kvänland till ett forntida finskt kungarike kom kvänerna och deras namngivna kung Faravid att ingå i finnarnas nationella mytologisering. Associeringen till birkarlarna, de handelsbönder som första gången nämns på 1300-talet och som handlade med samerna, förstärkte föreställningen om ett mäktigt finskt handelsrike i forntiden.

Den svenske språkvetaren K.B. Wiklund gick emot detta och hävdade i en artikel 1896 att kvänerna varit "en folkstam av skandinavisk börd" vid sidan av hälsingar och jämtar.³⁶ Under inflytande av en skärpt konkurrens mellan nationalisterna i Sverige och Finland antog debatten efterhand en allt mer nationellt polemisk natur där huvudfrågan föll tillbaka på frågan om när "svenskar" eller "finnar" först hade kommit till Finland.³⁷ I ett postumt utgivet arbete 1947 modifierade Wiklund sin hypotes och hävdade att kvänerna var en blandbefolkning av finnar och svenskar som härstammade från södra Österbotten. I hans nationalistiska tolkning hade de "under svensk ledning" etablerat sig i norra Bottenviksområdet och var framför allt av "svenskt blod". Han hävdade att konung Faravid var en svensk vikingahövding som grundat ett rike mellan Kalix och Torne älvar, samt att en finsk stam som kallades *kainulaiset* aldrig hade existerat.³⁸ Mot varandra stod här alltså två nationella narrativ. I det ena hävdades att Kvänland var ett förhistoriskt finskt handelsväld som föregick birkarlarnas handelsföretag. I det andra hävdades att Kvänland var ett rike grundat av svenskar under vikingatiden.

Den sistnämnda hypotesen godtog inte på finsk sida. Etnologen Kuusta Vilkuna argumenterade fortsättningsvis i slutet av 1950-talet för att kväner och *kainulaiset* var två beteckningar för samma finskspråkiga folkgrupp. Med hjälp av omfattade ortnamnsundersökningar av kainuu-

35. Yrjö-Koskinen (1874) s. 7–53; Jaakola (1941) s. 32–41, Armas Luuko, "Pohjanmaan Kainuu-nimien syntytprobleemi", *Historiallinen aikakauskirja* 46 (1948) s. 55–172; Armas Luuko (1966) s. 21–38.

36. Wiklund (1896) s. 103–117.

37. Lena Huldén, "När kommo svenskarna till Finland? Trender i en tvärvetenskaplig debatt från slutet av 1800-talet till 1950-talet", i Ann-Marie Ivars & Lena Huldén (red.), *När kommo svenskarna till Finland?* (2002) s. 13–38; Fewster (2006); Kari Tarkiainen, *Sveriges Österland: Från forntiden till Gustav Vasa* (Helsingfors 2008) s. 14–63.

38. K.B. Wiklund, *Lapparna* (Stockholm 1947) s. 36–37.

namn och etnologiska undersökningar, som också innefattade rastypologiska argument, hävdade han att bosättningsområdet för kvänerna/kainulaiset sträckte sig från sydöstra Finland norrut runt Bottenviken och ner till Piteåtrakten på den svenska sidan. Folkgruppen hade enligt honom en kontinuitet från 100–700-talet e.Kr. i trakten av Nystad i sydöstra Finland.³⁹ Den svenske historikern Birger Steckzén bemötte Vilkunas argument att de nordiska källornas *kvän* och *Kvänland* var identiska med de finska källornas *kainuu* och *Kainuunmaa*. Han noterade att ortsnamn med kvän enbart förekommer i norska Finnmarks fylke och att i svenska skatte- och mantalslängder för Torne och Kemi lappmark enbart påträffades lappar, inte kväner. Slutsatsen var att kvänerna var en "lapsk" stam av underordnad betydelse i Nordnorge som han betecknade som "en etnografisk nullitet". Kvänernas kung Faravid reducerades i hans skrivning till "en byförman eller liknande".⁴⁰ Han försökte på alla sätt förminska de finska historikernas anspråk på Kvänland som en del i den finska nationens historia.

I Finland tog frågan en regional vändning när Norra Finlands historiesällskap bildades sommaren 1976 i Kemi. Man beslutade då att utge årsboken *Faravid* som utkom med sitt första nummer 1977. Historiesällskapets ordförande Kyösti Julku förklarade i förordet till första utgåvan att man valt namnet därför att det var det första kända namnet på en finne från norra Finland, och att det inte var vilken finne som helst, utan kainulaisets kung. Han förklarade att Faravid troligen var en norsk översättning från finska och att den finska betydelsen troligen var en vida berest eller reslysten person.⁴¹ Att namnet var norskt beskrevs som oväsentligt eftersom språkstriden i Finland [mellan svenska och finska/L.E.] var över och det därigenom, underförstått, inte var något hinder att använda ett skandinaviskt namn på en nordfinsk årsbok i historia. Dessutom såg sällskapet som sin uppgift att sträva efter internationellt samarbete inom ramen för Nordkalotten. Från den ståndpunkten ansågs

39. Vilkuna (1969), särskilt s. 37–47 och s. 116–119. Boken utkom på finska 1957 och översattes och utgavs på svenska 1969 med bl.a. motiveringen att den svenske historikern Birger Steckzén på grund av språksvårigheter missförstått den finskspråkiga utgåvan.

40. Birger Steckzén, *Birkarlar och lappar: En studie i birkarle-väsendets, lappbefolkningens och skinnhandels historia* (Stockholm 1964) s. 111–118.

41. Någon finsk beteckning för Faravid förekommer inte i några historiska källor. Namnet förekommer en enda gång överhuvudtaget, i Egilssagan, som norskt egennamn för kvänernas konung. Den historiska autenticiteten måste betraktas som ytterst osäker.

namnet vara passande.⁴² Kvänerna fick alltså på 1970-talet ge näring till en nordfinsk regional identitet i den finska nationalstaten, men inom ramen för ett regionalt nordiskt samarbete.

I Norge har tolkningen av källorna från vikingatid och tidig medeltid inte vållat den typ av nationalistisk konfrontation som frågan väckt i grannländerna, men däremot har kvänernas historiska kontinuitet fått större plats i den nordnorska historieskrivningen allt eftersom de interetniska motsättningarna om statusen som urfolk tilltagit. När historikern Einar Niemi skrev Vadsøs kommunhistoria 1983 beskrevs området som från början bebott av samer med en gradvis inflyttning av norrmän under medeltiden. Ur Ottars berättelse redogjorde han för beskattningen av samerna och kontakterna med Bjarmaland i Vita havet medan kvänerna och Kvänland förbigicks med tystnad.⁴³ Två år senare publicerades Kvaenangens kommunhistoria. Också här fokuserades på samerna som den tidigast bosatta befolkningen och Ottars berättelse användes som källa för att beskriva hur de norska hålogalaänningarna beskattade samerna. Kvänerna beskrevs här som finskspråkiga invandrare från Tornedalen och Nordfinland men frågan om Kvänland togs inte upp.⁴⁴ Under de kommande decennierna radikaliserades frågan om kvänerna efter att det år 1999 nybildade Kvänlandsförbundet hävdade att kvänerna var ett urfolk och krävde urfolksrättigheter.

Vid ett historieseminarium i Hamarøy 2002 problematiserades forntidsföreställningar i nordnorsk historia med särskilt fokus på hur de politiska motsättningarna om urfolksrättigheter påverkat historieskrivningen. Historikern Teemy Ryymin analyserade de kvänska aktivisternas historietolkning i förhållande till etnopolitiska krav. Han konstaterade att trots att inga nya historiska eller arkeologiska belägg kommit fram så har de transnationella kvänerna i Norge omdefinierat sin minoritetshistoria från att ha varit finskspråkiga invandrare på 1700- och 1800-talen till att vara ur-kvänerna från 800-talet. De har av etnopolitiska skäl, i förhållande till samiska krav på ratificering av ILO-169, konstruerat ett mytologiskt Ur-Kvänland som stäcker sig från Bottenviken till Ishavet. Han menade att det var den norska användningen av

42. Se förordet i första numret av årsskriften till Norra Finlands historiesällskap: *Faravid: Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja* 1:1 (1977) s. 6–7.

43. Einar Niemi, *Vadsøs historie Bind I* (Vadsø 1983) s. 43–68.

44. Ivar Bjørklund, *Fjordfolket i Kvænangen: Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550–1980* (Tromsø 1985) s. 20–33, 79ff.

beteckningen *kvän* som skapade en illusion av etnisk kontinuitet från 800-talet.⁴⁵

När en invandrarhistoria för Norge publicerades 2003 hade kvänerna fått en betydligt utvidgad roll tillsammans med andra etniska grupper. Begreppet etnicitet diskuterades ingående och vad som kan ha avsetts med bjärmer, kväner och finnar men också nordmän, svear och daner när de nämndes i äldre källor. Även Kvänland togs upp, men inte som ett mytologiskt kungarrike, utan som det område som norrmännen av tradition beskrivit som liggande i nuvarande Tornedalen.⁴⁶ I ett temanummer om kväner i tidskriften *Ottar* 2008 diskuterade Einar Niemi kvänerna som etnisk grupp i betydelsen "folkgrupp". Han konstaterade nu att på grundval av Ottars berättelse och olika medeltidskällor kunde man placera kvänerna och Kvänland i det inre området av Bottenviken. De härstammade från olika "finskkulturelle folkegrupper", men han konstaterade också att sättet att skapa etnicitet gör att man exempelvis "kan bli kven eller same".⁴⁷ Två år senare konstaterade Niemi att beteckningen kven "otvivelaktigt haft en mer eller mindre kontinuerlig historia fram tills i dag, men att det är orimligt att postulera att *folkgruppen* kan visa på en sådan sammanhängande historia från medeltiden till vår tid". I texten och i fotnoten förtydligade han att det i den etnopolitiska kvändebatten om urfolksrättigheter hävdats av bl.a. Kvenlandsförbundet, och en viss period också av Norske kveners forbund, att en sådan kontinuitet funnits.⁴⁸ Argumentationen är inte övertygande ifall den begränsas till enbart kvänerna. Med samma argument kan man hävda att beteckningarna same, norrman och svensk har kontinuitet från medeltiden, men inte folkgrupperna. Det är naturligtvis sant för varje etnisk folkgrupp att den ändrar sig över tid, men historiker hävdar ändå inte att samer, norrmän och svenskar saknar kontinuitet som folkgrupper inom sina traditionella territorier för bosättning.

45. Teemy Ryymin, "Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging", i Bård A. Berg & Einar Niemi (red.), *Fortidsforestillinger: Bruk og misbruk av nordnorsk historie* (Tromsø 2004) s. 133–151.

46. Erik Opsahl & Sølvi Sogner, *Norsk innvandringshistorie. Bind 1: I kongenes tid 900–1814* (Oslo 2003) s. 27–43, 337–339.

47. Einar Niemi, "Hvem er kvenene?", *Kvenene – i går og i dag. Ottar 1* (Tromsø 2008) s. 3–10.

48. Einar Niemi, "Kvenene-Nord-Norges finner: En historisk oversikt", i A.C.B. Lund & B.B. Moen (red.), *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge* (Trondheim 2010) s. 33–52.

Vi kan konstatera att skiljelinjerna i tolkningen av Kvänland oftast följt nationalstatliga linjer, ibland i kombination med ett regionalt identitetsskapande. Frågan om kväernas etniska tillhörighet ledde till starka nationalistiska motsättningar mellan historiker i Sverige och Finland under sent 1800-tal fram till 1960-talet. Sverige och Finland har varken identifierat eller erkänt nutida kväner som nationell minoritet trots den utdragna striden mellan historikerna om deras historia som etniskt bestämd folkgrupp. Det understryker den symboliska form frågan haft i de två länderna. De finns helt enkelt inte i det historiska källmaterialet eftersom kväner är en norsk etnonym som inte använts av svenskar och finnar i en Bottenvikskontext. I Sverige har etnonymerna finne eller tornedaling använts om de finskspråkiga i det nordligaste Bottenviksområdet. Inte desto mindre är det samma etniska folkgrupp vi talar om.

I Norge har kväerna bosatta i Nordnorge officiellt betraktats som en historisk finskspråkig invandrargrupp, inte som en territoriellt förankrad folkgrupp. När Norge ratificerade Europarådets minoritetsspråkskonvention 1993 fick kvänska/finska det svagare skyddet enligt del II i konventionen, som avser språk som inte har en klar historisk förankring till en viss region i landet. De svenska tornedalingarnas språk meänkieli som ratificerades 2000 fick det starkare skyddet enligt del III i konventionen. Det avser språk som har en historisk geografisk bas.⁴⁹

Diskussionen om kväernas historia har under de senaste decennierna skett i en tydligt etnopolitiskt polariserad diskurs och med utgångspunkt i kväernas historiska roll inom det nuvarande nationella territoriet, alltså inom den metodologiska nationalismens diskurs.

Sápmi och Kvänland som del i den etnopolitiska mobiliseringen

I takt med att minoriteternas rättigheter stärktes i en internationell diskurs fick också det etniska territoriet en ny nationalistisk betydelse. Begreppet Sápmi började på 1970-talet träda fram i offentligheten som en föreställning om ett etniskt hemland för samerna över de nationella gränserna för Norge, Sverige, Finland och Ryssland. Det hängde samman med en förändrad samisk etnopolitik. Samerna blev delaktiga i det internationella FN-samarbetet kring urfolksfrågor genom World Council

49. *Nationella minoriteter och minoritetesspråk*. KU. Rapporter från riksdagen 2004/05: RFR3, s. 211–213.

of Indigenous Peoples (WCIP) samtidigt som den norska samerörelsen radikaliserades i samband med Altakonflikten om vattenkraftsutbyggnad på samiska renbetesområden. Därigenom förändrades synen på samernas rättigheter inom nationalstaten.

Tidigare hade samerna betraktats som en etnisk grupp med rätt att bruka land och vatten. Nu kom de att betraktas som ett urfolk med folkrättens syn på användning av naturresurserna, vilket öppnade för ett nytt sätt att betrakta samerna som ett folk över nationsgränserna. Det innebar också att användningen av den historiska dimensionen i etnopolitiken stärktes.⁵⁰ Föreställningen om Sápmi lanserades av samiska konstnärer, författare och politiker för att förstärka föreställningen om samerna som ett gemensamt folk inom ett gemensamt territorium i fyra stater. På den nordiska samekonferensen i Åre beslutades 1986 att skapa en gemensam samisk flagga, en nationell minnesdag och en nationalsång.⁵¹ Att samerna är ett eget folk har betonats både i lagstiftningen och förts fram i media och det finns en tydlig koppling till samernas traditionella bosättningsområde.

Samernas urfolksrättigheter baseras på bosättningen inom ett visst territorium innan staten etablerat sig i området, men också på kriterier som självidentifikation liksom kulturell och institutionell egenart i förhållande till majoritetssamhället och även utifrån rennäringen som en säregen naturberoende näring.⁵² Det har blivit en allmänt vedertagen historisk sanning att samerna en gång bodde själva i Sápmi och blev koloniserade utifrån av mäktigare etniska grupper och sedan införlivade i stater. Den historiska legitimeringen har förstärkts av att de renskötande samernas rättigheter som urfolk bygger på urminnes hävd och

50. Bjørn Aarseth, *Norsk samepolitikk 1945–1990: Målsetting, virkemidler og resultater* (Oslo 2006); Astri Andresen, "Å bruke fortiden til å reise seg som folk: Samisk politikk og samepolitikk på 1960- og 1970-tallet", i Teemu Ryymin (red.), *Historie og Politikk: Historiebruk i norsk politikkutforming etter 1945* (Oslo 2017) s. 122–149.

51. *En nasjon blir til. Ottar 4* (2000) s. 2–63; Veli-Pekka Lehtola, "Towards a united Sápmi", i Jukka Pennanen & Klemetti Näkkäläjärvi (red.), *Siiddastallan: From Lapp communities to modern Sámi life* (Oulu 2003) s. 201; Christina Westergren & Eva Silvén, *För Sápmi i tiden* (Stockholm 2008); Elenius (2016b) s. 305–309.

52. Om de samiska urfolksrättigheterna, se exempelvis Kristian Myntti, *Minoriteters och urfolks politiska rättigheter. En studie av rätten för små minoriteter och urfolk till politiskt deltagande och självbestämmande* (Rovaniemi 1998); Christina Allard, *Two sides of the coin – rights and duties: The interface between environmental law and Saami law based on a comparison with Aotearoa/New Zealand and Canada* (Luleå 2006); Christina Allard & Susann Skogvang, (red.), *Indigenous rights in Scandinavia: Autonomous Sami law* (Farnham, Surrey 2015).

sedvanerätt. Samerna har otvetydigt historiskt haft en känsla av att vara ett gemensamt folk i kontakten med icke-samiska grupper, men har samtidigt haft så stora interna kulturella skillnader att ingen kontinuerlig gemensam organisering skett över nationsgränserna förrän efter andra världskriget, och då till en början främst inom det statliga nordiska samarbetet. Lanserandet av Sápmi som en samisk nation har också mött kritik för att det är en politisk konstruktion som är ohistorisk.⁵³

Från 1970- till 1990-talet erkändes samerna som en ursprungsbefolkning samtidigt som sameparlament etablerades i Finland, Sverige och Norge och FN-konventionen ILO 169 för att stärka samiska urfolksrättigheter till land och vatten ratificerades av Norge. En del av de stora nationalparker som i början av 1900-talet hade bildats i Sverige inom det samiska renskötselområdet, sammanslogs 1996 till världsarvet Lapponia. Efter förhandlingar kom de berörda samebyarna att ingå i förvaltningen av Lapponia.⁵⁴ Det samiska inflytandet som urfolk ökade alltså betydligt vid ingången till 2000-talet i de nordiska länderna, vilket primärt skapade den intressegrupp som i artikeln kallas transnationella kväner.

Det finns även en kulturell bakgrund till närmandet mellan tornedalingarna och kvänerna som kan jämföras med de samiska gruppernas kulturella likheter över nationsgränserna. Redan 1987 tog STR-T initiativ till att bilda stiftelsen *Meän Akateemi–Academia Tornedaliensis* med målsättning att vara en flerspråkig inrättning med koppling särskilt till det tornedalska och kvänska kulturarvet. Syftet var att stärka den historiska finska kulturen över statsgränserna, men också att markera enhet mellan två finskspråkiga minoriteter som varit utsatta för en assimilerande minoritetspolitik inom respektive nationalstat, ett uttryck för solidaritet.⁵⁵ Det var därför någonting nytt när Kvänslandsförbundet bildades som en transnationell förening 1999. Föreställningen om Kvänsland som ett etniskt hemland över nationsgränserna hade nu blivit ett sätt att skapa legitimitet till kravet att betraktas som ett urfolk, likvärdigt med samerna. De transnationella kvänerna strävade därigenom efter att förändras från en nationell minoritet till ett folk. Det innebar

53. Bård A. Berg, "Föreställningen om en samisk nasjon", i Einar Niemi (red.), *Fortidsföreställningar: Bruk og misbruk an nordnorsk historie* (Tromsø 2004) s. 103–115.

54. Reimerson (2015).

55. Harriet Kuoppa & Henning Johansson, "Språk i användning – politisk och vetenskaplig idé eller mänsklig verklighet?", i Lars Elenius & Patrik Lantto & Matti Enbuske (red.), *Fredens konsekvenser: Samhällsförändringar i norr efter 1809* (Luleå 2009).

också att de måste vinna legitimitet för ett gemensamt historiskt territorium, en egen nation, och att söka så långt tillbaka i tiden som möjligt efter en jämförbar historisk legitimitet som samerna. Kvän var i norra Sverige då en helt okänd etnonym som inte existerade i det allmänna medvetandet. De finskspråkiga minoriteterna i norra Sverige hade kategoriserat sig själva antingen som tornedalingar eller sverigefinnar. En del tornedalingar började nu helt enkelt kalla sig för kvän parallellt med tornedaling och hävdade att de tillhörde ett finskspråkigt folk som under vikingatiden haft sitt land, Kvänland, i det nationsöverskridande området från Bottenviken till Ishavet.⁵⁶

I Sverige syns en första historiografisk glidning från Tornedalen till Kvänland i tornedalingen Östen Groths publikationer om Nordkalotten. Han var bildningskonsulent i Norrbottens bildningsförbund och i den första versionen i en bok om Nordkalotten som publicerades 1982 var det gränslösheten mellan de nationella regionerna som betonades. I nästa utökade version som publicerades 1995 med titeln *Nordkalotten: Konung Faravids land* betonades det finska ursprunget på ett nytt sätt. Kvänerna och kung Faravid fick här en betydligt mer framträdande roll som symbol för det gränsöverskridande Nordkalotten.⁵⁷ Fem år senare bildades år 2000 Föreningen Suonttavaara Lappby med säte i Karesuando med en motsvarande förening på finsk sida (Suonttavaara Lapinkylä). De två föreningarna hade ett nära samarbete med Kvänlandsförbundet som sedan blev den överordnade transnationella paraplyorganisationen i Norge, Sverige och Finland. Den gemensamma nämnan är anspråken att, i likhet med samerna, räknas som urbefolkning med en lång historisk kontinuitet på Nordkalotten. De svenska och finska Suonttavaara-föreningarna har målmedvetet parallellt använt sig av den äldre svenska etnonymen lapp och motsvarande finska lappalainen i föreningsnamnen, för att markera att same är en nutida konstruktion och att de själva är ättlingar till lappar, i betydelsen urbefolkning.⁵⁸

56. Elenius (2010); Hagström Yamamoto (Uppsala 2010).

57. Östen Groth & Gunnar Lassinanntti, *Nordkalotten: En gränslös utmaning* (Luleå 1982); Östen Groth, *Nordkalotten: Konung Faravids land* (Stockholm 1995).

58. <<http://www.suonttavaara.se/>> (31/8 2017). I Malmfälten har etnonymen *lantalaiset* lanserats som en beteckning på nybyggarättlingar/jordbrukare från lappmarken med *änkieli* som modersmål, alltså en parallell till tornedaling, men det finns inte utrymme att behandla den frågan ytterligare här.

I Norge måste man skilja på kvänerna som nationella minoritet och som transnationell minoritet. Den nationella minoriteten kväner bildade 1986 föreningen Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniitto (NKF-RK), inspirerade av de svenska tornedalingarna. När Kvenlandsförbundet, med anspråk att betraktas som ett urfolk, bildades gick NKF-RK till att börja med in som medlem i egenskap av förening. Den kvänska kulturinstitutionen Kventunet i Börselv fick en radikaliserande effekt på historieskrivningen. I ett skriftligt material publicerat vid institutet beskrev den tidigare ordföranden i NKF-LR, Terje Aronsen, hur kvänerna hade en kontinuerlig historia från 800-talet till i dag, en essentialisering av samma slag som att påstå att Sápmi är ett område för gemensam kultur och gemensamt språk från samma tid.⁵⁹ NKF-RK hade en sökande och trevande inställning till urfolksfrågan och i sakfrågor är det kultur- och språkfrågor som helt har dominerat. År 2003 hävdade den nationella styrelsen för NKF-RK att också kvänerna är ett urfolk, som borde beaktas med hänsyn till ILO-169.⁶⁰ Senare har man gått tillbaka till ståndpunkten av kvänerna är en invandrad minoritet i Nordnorge. Man beslutade sig 2006 för att gå ur det direkta samarbetet med Kvenlandsförbundet eftersom man ansåg att samarbetet inte skötts på ett renhårigt sätt från deras sida.⁶¹ I NKF-RK:s handlingsplan 2016–2018 finns ingen skrivning som anger att de strävar efter urfolksstatus, men att de strävar efter att ha regelbundna möten med STR-T, Meänmaa och Kvenlandsförbundet, liksom kontakt med samiska organisationer när det gynnar kvänernas sak i minoritetsfrågor.⁶²

I september 2005 uppvaktades politiker i Stockholm av Kvänlandsförbundet med information om kvänerna. Den 16 november samma år inkom förbundet till statsrådsberedningen med en skrivelse riktad till statsministern med begäran om ett möte för att få informera i frågan. Skrivelsen överfördes till jordbruksdepartementet där den lämnades utan åtgärd.⁶³ I uppvaktningarna krävde förbundet en utredning av konsekvenserna av en ratificering av ILO 169. Ett informationsblad i an-

59. Teemu Ryymin, "Histori, fortidsforestilling og kvensk identitetsbygging", i Einar Niemi (red.), *Fortidsforestillingar: Bruk og misbruk an nordnorsk historie* (Tromsø 2004) s. 133–151.

60. Ryymin (2004) s. 133–151.

61. *Ruijan Kaiku* 4/2006, ><http://www.ruijan-kaiku.no/rko406/nro406.shtml>< (7/9 2006).

62. <<http://kvener.no/oss/handlingsprogram/>> (2/9 2017).

63. Jo 2005/2669, Sveriges regering.

slutning till uppvaktningsarna var undertecknat av föreningarna Suontavaara Lappby (Sverige), Suonttavaara Lapinkylä (Finland) samt Norske Kveners Förbund (Norge). I informationsbladet anförs bland annat:

Kvänlandsförbundet/Kveenimaayhistys är ett treländers samarbetsorgan som representeras av *kveenit/lappalaiset* i Finland, *torne-dalingar/lantalaiset* i Sverige samt *kvener* i Norge, dvs. för kväernas ättlingar inom Meänkieliområdet på Nordkalotten. Förbundets syfte är att bevara och bevaka Kvenlands kultur, historia, bosättningshistoria, språk, samt ägande- och nyttjanderättigheter till land och vatten (t.e.x. jakt och fiske) samt dessa rättigheters erkännande och bekräftande. Vi kräver att ILO 169 inte ska ratificeras i Sverige innan ägandehistorien och äganderättigheterna för samtliga ursprungsfolkningar, rättighetsinnehavare och mark/vatten-användare har utretts enligt förpliktelser i såväl grundlag som konventioner om mänskliga rättigheter.⁶⁴

Skrivelsen föregicks år 2003 av en motion från kristdemokraterna, som begärde att en konsekvensanalys skulle göras i Sverige innan en ratificering av ILO 169, bland annat med hänsyn till näringslivet och hur detta skulle påverka relationerna mellan samer och "övrig ursprungsbefolkning" i området.⁶⁵ Två år senare, vid samma tid som Kvänlandsförbundet lämnade in sin skrivelse, återkom kristdemokraterna genom den torne-dalska riksdagsmannen Erling Wälivaara med en ny motion i ämnet. Samma argument som tidigare fanns med, men nu med ett tillägg att det är oklart om det finns flera folkgrupper, exempelvis kväerna, som utgör urbefolkning.⁶⁶ Båda motionerna avslogs av riksdagen.⁶⁷

Kvänlandsförbundet kallar sig numera föreningen Kveenimaayhistys/Kvänlandsförbundet och hävdar alltså att kväerna är ett urfolk. Föreningen är enligt företagsregistret skrivet på Gertrud Monlund i Karesuando, ordförande för Suonttavaara lappby. Föreningen delar också hemsida med föreningen Suonttavaara lappby och förbindelsen mellan de två föreningarna är oklar. Båda föreningarna hävdar emellertid att

64. Se informationsmaterialet *Kväner – en ursprungsbefolkning i norr*, Kvänlandsförbundet (odaterat informellt informationsmaterial från mitten av 2000-talet).

65. Motion 2003/04:K287, Sveriges riksdag.

66. Motion 2005/06:K308, Sveriges riksdag.

67. Elenius (2010).

kvänerna är ett urfolk.⁶⁸ Det förra kommunalrådet Bengt Niska i Pajala är numera ordförande i STR-T och som beskrivits i inledningen av artikeln förklarade han 2015 i NSD att tornedalingarna ville gå samman med kvänerna i Norge för att skapa en transnationell kvänsk förening. Det betyder att STR-T närmat sig den transnationella kvänrörelsens ståndpunkter i urfolksfrågan.

De transnationella kvänerna går emot moderniseringens linjära tänkande om utvecklingsstadier från jaktsamhället till industrisamhället. Som arbetare och tjänstemän i en posttraditionell nationalstat söker de i stället status som urfolk för att bli associerade med en kultur som baseras på ett nära förhållande till naturen. Det beror inte på att de söker få tillträde till rennäringen som i Norge och Sverige är uteslutande förbehållen samer. Rennäringen är i grunden en olönsam näring, vilket inte har förändrats under de senaste decennierna.⁶⁹ Det är symbolvärdet av renskötseln, som grundläggande element för samernas urfolksstatus, som har blivit en lönsam affär. En jämförelse av det statliga stödet till de nationella minoriteterna i Sverige år 2002 visar att samerna fick 46 200 000 kr i stöd till kultur/utbildning, organisation och information. Motsvarande belopp till tornedalingarna var 1 600 000 kr. Då var bidragen till Sameskolstyrelsen och till Sametinget inräknade i det samiska stödet.⁷⁰ Det är också de jakt- och fiskerättigheter som är förknippade med renskötseln i lokalsamhället som är ett bakomliggande motiv till de transnationella kväners krav på urfolksrättigheter.

Mytologiseringen av nationen

Som Anthony D. Smith framhållit använder både etniska grupper och nationer myter och historiska minnen för att skapa en sammanhållande identitet. Väsentliga för självidentifikationen är myter som beskriver ett folks ursprung och födelse. I ursprungsmyterna finns också en återkommande tankefigur om den egna etniska folkgruppen som det utvalda folket med potential att skapa en helig nation. En sådan kollektiv frälsning bygger på föreställningen om ett återtagande av tidigare seder

68. <<http://www.suonttavaara.se/>> (7/9 2017)

69. Staffan Johansson & Nils-Gustav Lundgren, *Vad kostar en ren? En ekonomisk och politisk analys: Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi - [ESO]* (Stockholm 1998).

70. *Nationella minoriteter och minoritetesspråk*. KU. Rapporter från riksdagen 2004/05:RFR3, s. 143–144.

och värderingar.⁷¹ Det finns i sådana identifikationer en förnimmelse av destination, ett öde, som sammanlänkar det förflutna med nutiden och framtiden och skapar den mest intima formen av historiemedvetande. Nationen har i det sammanhanget också beskrivits som en "utökad familj".⁷² Genom bristen på källor och historieskrivningens vaghet har både Sápmi och Kvänland fått en sådan nationellt mytologiserande funktion. De representerar samtidigt territoriella områden som avgränsar de föreställda gemenskaperna.

Om vi skulle följa den modernistiska tolkningen av nationen skulle vi beskriva den transnationella nationen som enbart en konstruktion av elitgrupper, men frågan återkommer: varför fungerar vissa konstruktioner och inte andra? Från tidig medeltid fungerade berättelsen om Erik den helige som en sammanhållande statlig ursprungsmyt för svenskar och finnar i det svenska riket. För den svenska aristokratin representerade korsfararmyten civilisationens seger över det hedniska och barbariska och den dynastiska statens rätt att expandera territoriellt på den politiska och kulturella grundval som den kristna europeiska gemenskapen representerade.⁷³ För finnarna representerade den inlemmandet i en övergripande europeisk kristen gemenskap och i en framgångsrik och expanderande stat, men där fanns också en antagonistisk myt inbyggd; den om den finske bonden Lalli som slog ihjäl den svenske erövraren biskop Henrik.⁷⁴

Korsfararmyten var i grunden en myt för svenskarna som dominerande etnisk grupp. Efter 1809 var finnarna i Finland tvungna att utveckla en ny nationsbyggande ursprungsmyt. Det fungerade inte längre med Erik den helige som svensk usurpator när Alexander I som rysk tsar upphöjt Finland till "nation bland nationer". Utifrån romantikens nya ideal sökte finnarna sitt ursprung i den finska folkloristiken som genom

71. Smith (1991) s. 36–37.

72. Donald L. Horowitz, *Ethnic groups in conflict* (Berkeley 1985) kapitel 2; Smith (1991) s. 12. Nationen har på motsvarande sätt karaktäriserats som tillhörande "släktskap" eller "religion" snarare än "liberalism" eller "fascism", se Benedict Anderson, *Imagined Communities* (London/New York 1991) s. 5.

73. Steven Newcomb, *Pagans in the promised land: Decoding the doctrine of Christian discovery* (Golden, Colo. 2008); Miller et al., *Discovering Indigenous Lands: The Doctrine of discovery in the English Colonies* (New York 2010) s. 1–15; Gerard Delanty, *Europa: Idé, identitet, verklighet* (Göteborg 1996) s. 55–72; Thomas Lindkvist & Kurt Ågren, *Sveriges medeltid* (Solna 1993) s. 107–108.

74. Torsten Edgren & Lena Törnblom (red.), *Finlands historia I* (Helsingfors 1998) s. 282–301; Tarkiainen (2008).

Elias Lönnroth utarbetades till Kalevalaepoet. Den är en kolonisationsmyt om hur jordbruket introducerades i det stora öde skogs- och vattenlandet och samtidigt en nationalistisk myt om hur det finska folket tog det tomma landet i besittning och skapade Finland. Det är också en etnisk myt, som förbinder finnarna med sitt land och med ett större kosmos.⁷⁵ Kalevalamyten skapade för de finska nationalisterna en föreställd forntid och samtidigt för nationen ett finskt etniskt förflutet. Karelarna, ingrierna, samerna och andra finsk-ugriska grupper, som med sin etnicitet utgjorde innehållet i myten, betraktades emellertid av de finska elitgrupperna som mer primitiva i förhållande till de statsbärande finnarna. Mot dessa kontrasterades finnarna som ett modernt folk i ständig utveckling.⁷⁶ Samernas etablering av ursprungsmyten Sápmi som ett uråldrigt etniskt hemland och samerna som ett ännu äldre ursprungsfolk än finnarna har utmanat den finska myten om den tomma vildmarken.⁷⁷ Som en samstämmig forskning konstaterat var den finska vildmarken inte tom, den var befolkad av samer.

Man skulle kunna tycka att det finländska nationalepoet *Kalevala* skulle ha varit den mest näraliggande mytologin för de svenska tornedalingarna och norska kvänerna att införliva i sin etniska identifikation, men den har för båda grupperna framstått som helt väsensfrämmande. I det nya politiska landskap av urfolksrättigheter som existerar i dag behövde de transnationella kvänerna konstituera sig som folk, på samma sätt som svenskarna utgjort det symboliskt utpekade folket i den svenska nationen och finnarna efter 1809 utgjort det i den finska nationen. Det är de forntida kvänerna och den mytologiska konung Farvaid som nu får symbolisera det utvalda folket bland de tornedalingar och kväner som tycker sig ha etnopolitiskt behov av en sådan självbild.

En del av de etniska finnarna i norra Finland, som ju utgör majoritetsbefolkningen i landet, har också valt bort Kalevala som bärande ursprungsmyt eller har i alla fall lanserat en parallell sådan. Man hävdar att det är den finskspråkiga lokalbefolkningen, ofta med samisk bakgrund, som utgör den ursprungliga befolkningen i norra Finland.

75. Lars Elenius, "Det vilda som gränsmarkör mellan nomader och bofasta i kolonisationsprocessen i Finland, Sverige och Norge", i Lars Elenius (red.), *Nordiska gränser i historien: Linjer och rum, konstruktion och dekonstruktion* (Joensuu 2014) s. 32–69.

76. Pertti J. Anttonen, *Tradition through modernity: Postmodernism and the nation-state in folklore scholarship* (Helsinki 2005) s. 155–177.

77. Elenius (2017) s. 25–41.

Lokalbefolkningen i Finland har, till skillnad från i Sverige och Norge, rätt att bedriva rensköttsel eftersom det varit en traditionell näring bland bönderna. Eftersom samerna numera betraktas som ett urfolk, men inte den renskötande finskspråkiga lokalbefolkningen, så har de senare genom rörelsen Lappalaiset (sv. Lapparna) hävdad att de var först bosatta på territoriet. Medlemmarna har hävdad att de är äldre bosättare i Nordfinland än samerna, som de menar är sentida invandrare från Norge. Seija Tuulentie har kallat den typen av lokala uttolkningar av historien för "local narratives of the nation".⁷⁸

Bakgrunden till den finländska striden om ursprunget är att när gränserna mellan Norge, Finland och Sverige stängdes för den samiska renskötseln under senare delen av 1800-talet så flyttade en del norska fjällsamer till norra Finland med sin rensköttsel.⁷⁹ Under den samepolitiska mobiliseringen under 1900-talet ändrades samerna egenbeteckning från lapp till same och det är samerna som definierats som ett urfolk och därmed med potential till en starkare bestämmanderätt över de lokala naturresurserna. Rörelsen Lappalaiset använder därför medvetet den gamla etnonymen *lappalainen* (sv. lapp) som kontrast till den moderna beteckningen *saamelainen* (sv. same), som rörelsen hävdar är en elitkonstruktion. Genom valet av den äldre etnonymen markerar de att de som etnisk grupp anser sig ha bott längre tid i lokalsamhället än samerna.⁸⁰ Det är emellertid en skillnad mellan de transnationella kvänerna och *lappalaiset*. Medan *lappalaiset* i norra Finland har begränsat skapandet av sina historiserade etnonymier till det egna statliga territoriet, så har den transnationella kvänrörelsen gått utanför den egna statens gränser.

Det finns tydligt konstruktivistiska drag i de beskrivna ursprungsmyterna men samtidigt är det tydligt att inte vilka ingredienser som helst fungerar. Det verkar som om den samtida politiska diskursen är helt avgörande för vilka kulturella element som är gångbara som ursprungs-

78. Seija Tuulentie, "For and against the rights of the Sami people: The argumentation of the Finnish Majority in the Debate on the Sami Rights", i Svein Jentoft, Henry Minde & Ragnar Nilsen (red.), *Indigenous Peoples: Resource Managements and Global Rights* (Umeå 2003) s. 275–295; Elenius (2016a) s. 25–41.

79. Jukka Pennanen, "Large-scale reindeer herding brings changes to the siidas", i Jukka Pennanen & Klemetti Näkkäläjärvi (red.), *Siiddastallan: From Lapp communities to modern Sámi life* (Oulu 2003) s. 138–139.

80. Ryymin (2004) s. 147 samt muntligt föredrag av dåvarande ledaren för Kvänlandsförbundet, Hilikka Joki vid ett seminarium vid Universitetet i Tromsø 16 mars 2002 där undertecknad också deltog.

myt. Ursprungsmyten måste innehålla en politisk vision för det folk den utger sig att representera, vare sig det är en kristen myt som rättfärdigar ett nytt sätt att organisera och expandera nationens territorium, en nationell myt som ger den dominerande etniska folkgruppen en destination i landskapet eller en etnopolitisk myt som sätter in gruppen i det globala sammanhanget av rättigheter som går utöver nationalstaten. Det verkar också som att där måste finnas en identifiering med berättelsen som historiskt sann hos den grupp det gäller oavsett vad den känslan grundar sig på. Myterna och historiebeteckningarna måste skapa en känsla av tillhörighet, autenticitet och grundläggande gemenskap hos den "utökade familjen" för att upplevas som legitim.

En anledning till att Sápmi blivit accepterat i det allmänna medvetandet är att det bygger på samernas beteckning på sig själva, och på att territoriet är analogt med det samiska renskötselområdet. De transnationella kvänerna har fått medialt genomslag i tidningar, film och TV som en uråldrig finskspråkig grupp, senast i TV-serien *Midnattssol* i SVT, men uppenbarligen har föreställningen om ett historiskt Kvämland varit för diffus och svårgripbar för att bli förankrad bland de norska kvänerna och svenska tornedalingarna och bland allmänheten som helhet. Det beror inte på att kvän från början är ett forntida utgruppsnamn givet av norrmän för att beteckna de som bodde i nordligaste Bottenviksområdet, och att det därför inte skulle ha upplevts som legitimt. Det finns mängder av sådana utgruppsnamn som senare gett namn till det territorium där folkgruppen finns, exempelvis hälsingar (Hälsingland), finnar (Finland) eller ester (Estland).

Anledningen till att Kvämland inte behållit historisk kontinuitet som namngiven provins fram till nutiden är att namnet inte användes av den stat som integrerade området i sin maktsfär vid införandet av kristendomen och därigenom i ett statligt skattesystem. Svenskarna kallade aldrig de finskspråkiga i norra Bottenviksområdet för kväner utan för finnar. I Nordnorge förknippades Kvämland åtminstone från 1700-talet tydligt med det finskspråkiga Tornedalen, som i form av olika socknar då tillhörde det svenska landskapet Västerbotten.⁸¹ Om området tillhört Norge vid tiden för statsintegreringen skulle det med all säkerhet ha varit integrerat under namnet Kvämland.

81. Elenius (2018b).

Konklusioner: Nationalismens etniska dilemma

Skapandet av de nya transnationella nationerna innebär att urfolks och nationella minoriteters historia, myter, symboler och kollektiva minnen har blivit revitaliserade i en ny slags statsöverskridande diskurs från det sena 1990-talet. Minoriteternas nationella identiteter är därför mer flytande och relativa än den tidigare monokulturella nationella identiteten. De förändras i förhållande till den dominerande majoriteten men också i förhållande till andra minoriteter. Det nutida förhållningssättet till det moderna och det förflutna kan beskrivas som en historiens återkomst till samtiden i form av mytologi, men också i form av historiebruk.⁸²

Med internetteknologin har enskilda och olika slags intressegrupper skapat sina egna plattformar för att publicera historiska narrationer. De producerar inte historia i den vetenskapliga betydelse som professionella historiker avser med historia, men i form av minnesproduktioner för politiska eller kulturella syften eller för skapandet och upprätthållandet av identiteter.⁸³ En del kallar sig etniska grupper men kan också beskrivas som intressegrupper som drivs av tydliga politiska mål. I det syftet används historia och myter som politiska medel. Det är emellertid inte den tekniska utvecklingen i sig själv som är avgörande för hur media i dag påverkar den etnopolitiska mobiliseringen, utan det nya internationellt påverkade regelverket för att bedriva identitetspolitik. Det garanterar minoriteterna rätten att sträva efter autonomi och att uppnå politiska fördelar kopplat till internationella överenskommelser.⁸⁴

När Benedict Anderson formulerade sin idé om nationen som en föreställd politisk gemenskap, så hade han den monokulturella föreställningen om nationen i tanken, nationen som ett konglomerat av olika etniska grupper samlade under en gemensam flagga. Den typen av nationell identifikation utmanas nu av de enskilda etniska grupper som lanserar sina egna flaggor att samlas under. Det är därför i dag omöjligt att bortse från etnopolitisk identitet när man diskuterar nationell identitet.⁸⁵ Man kan säga att samerna och de finskspråkiga minoriteterna har

82. David Lowenthal, *The Past Is a Foreign Country* (Cambridge 1985); Smith (1991); Peter Aronsson, *Historiebruk: Att använda det förflutna* (Lund 2004); Karlsson & Zander (2006).

83. Thomas Hylland Eriksen, *Kampen om fortiden: Et essay om myter, identitet og politikk* (Oslo 1996); Elenius (2010).

84. Harvey (1990); Vertovec (London 2009).

85. Ryymin (2004); Dieckhoff (2005) s. 62–75; Matthew Ferstenstein, *Negotiating Diversity: Culture, Deliberation, Trust* (Cambridge 2005).

utvecklat tre parallella nationella identiteter. De har först en nationell identitet som grundar sig på de medborgerliga rättigheterna i respektive nationalstat och den gemensamma nationella historien. Det kulturella innehållet i den nationella identiteten har huvudsakligen utformats av den dominerande etniska gruppen.⁸⁶ Förutom den nationella identiteten har de utvecklat erkända minoritetsidentiteter inom respektive stat, som är grundad på Europarådets minoritetskonventioner. Slutligen har de utvecklat statsöverskridande nationella identiteter där minoritetsidentitet skapas utifrån ett föreställt gemensamt territorium av det slag som traditionellt tillskrivits nationalstaten. Denna har skapats i opposition till den statligt förda minoritetspolitiken.

Man skulle kunna tycka att samernas och de transnationella kväernas nationsbyggande är av liknande slag som mer etablerade "nationer utan stater", exempelvis Katalonien, Skottland eller Quebec, men det finns några skillnader som gör att nationsbyggandet på Nordkalotten är annorlunda. En sådan skillnad är att samer, tornedalingar och kväner till antalet är så få att ett utträde ur staten för en egen statsbildning är helt oralistisk.⁸⁷ Det betyder att etnopolitiken helt och hållet tar sikte på olika former av autonomi och självbestämmande inom de existerande staterna, inte utträde. Det tar sig uttryck i skapandet av symboliska nationer i en diskurs av transnationalism, detta under en period då Sverige och Norge har transformerats från föreställda monokulturella nationalstater till globaliserade och proklamerat multikulturella stater. En annan skillnad är att samerna är det enda internationellt erkända urfolket i Europa och därför har erhållit specifika rättigheter som skiljer dem från de andra nationella minoriteterna i Europa. För samerna har

86. Ainur Elmgren, *Den allrakäraste fienden: Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939* (Lund 2008).

87. Det finns ingen etnisk folkräkning i Sverige så det är svårt att uppskatta hur stora de nationella minoriteterna är. Vanligtvis citerade uppgifter är att antalet tornedalingar i Sverige beräknas vara cirka 50 000–75 000, samerna i Sverige 17 000–36 000 och kväerna i Norge 10 000–15 000. Om man sammanräknar tornedalingarna och kväerna blir det 60 000–90 000 och samtliga samer i Norge, Sverige, Finland och Ryssland uppgår till 60 000–106 000. Ovanstående uppgifter från Lars Elenius & Nikolai B. Vakhtin, "Minorities and minority-related issues", i Mats-Olov Olsson (red.), *Encyclopedia of the Barents Region I* (Oslo 2016) s. 495–507. I Sverige uppgår det totala invånarantalet i de industrifattiga tornedalskommunerna Haparanda (10 000), Övertorneå (5 000) och Pajala (6 000) med en stor andel meänkieli- och finskspråkiga till något över 20 000. Som jämförelse beräknas invånarantalet i Katalonien år 2015 ha varit 7,6 miljoner och i Skottland nära 5,4 miljoner (Utrikespolitiska institutet <<https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/europa>> (2017/9/1)).

rennäringen varit av avgörande betydelse för etablerandet av transnationella organisationer, men också för att rennäringen är den främsta markören mot andra etniska grupper och för att den är helt essentiell för bevarandet av den samiska kulturen. Genom urfolksfrågan har samernas ställning som folk förts upp på en global nivå.

Det globalt framarbetade regelsystemet för urfolk har skapat konflikt bland lokalsamhällets etniska grupper. När samerna nått framgångar på nationell och global nivå för sina urfolksrättigheter verkar det ha framkallat en känsla av maktlöshet bland en del finskspråkiga i lokalsamhället. Oförmågan att hävda sig politiskt på nationell och global nivå har varit drivkraften bakom etablerandet av nya former av transnationella organisationer. Det har skapat antagonistiska motsättningar mellan samisk- och finskspråkiga minoriteter.⁸⁸ Motsättningarna kan också förstås som etnisk konkurrens av den typ som förekommer mellan minoriteter av olika slag i multikulturella samhällen, exempelvis interetnisk konkurrens mellan svarta och vita i USA, men också som konkurrens om resurser mellan grupper baserad på status och social klass.⁸⁹

Anledningen till att det historiska minnet kommit att spela en så stor roll i den politiska agendan på Nordkalotten är att urfolksrätten associeras med den ursprungliga befolkningen som varit bosatt inom området samtidigt som det saknas historiska källor för att dokumentera detta. Det finns därför en essentialism inbyggd i användningen av begreppen Sápmi och Kvänland som om de vore över tid oföränderliga kulturella och politiska föreställningar. Den grundar sig på samma typ av föreställningar som den traditionella nationalstatsidentiteten bygger på.

För att analysera samspelet mellan etniska och nationella identifikationer är det nödvändigt att analysera representationen av nationalism och etnisk revitalisering som parallella fenomen, som influerar varandra. På så vis löper teorier om etnicitet och teorier om nationalism parallellt med varandra.⁹⁰ Nationen har oftast förståtts och analyserats som en monokulturell enhet eftersom den utgett sig för att vara den dominerande etniska gruppens spegelbild. Vid en närmare granskning av den spegelbilden visar den sig inte hålla särskilt väl. Tvärtom är den nationella identiteten skapad på ett hybridiskt sätt genom att föra

88. Elenius (2010).

89. Steve Fenton, *Ethnicity* (Cambridge 2010) s. 88–112.

90. Jaffrelot (2005) s. 45–48.

samman olika etniska grupper, som manifesterar de många parallella etniska identifikationerna som existerar inom en enda nationell identifikation.⁹¹ Nationen skapas varje dag i form av en daglig folkomröstning om nationens politiska legitimitet, som Ernest Renan uttryckte det.⁹² I dag är minoriteterna involverade i denna dagliga folkomröstning. Det transnationella nationsbyggandet kan därför bättre beskrivas som etableringen av etniska hemländer under nationsliknande former. Det sker i samspel mellan etniska, nationella och transnationella identifikationer som skiljer sig från tidigare former av nationella identiteter. Den historiska relationen mellan stat och minoritet, och mellan minoriteterna själva, måste beaktas om man ska förstå dessa nya aspekter av det civila samhällets utveckling.

The symbolic nation-building of national minorities Sápmi and Kvänland as new forms of ethno-politics among Sámi and Finnish speaking minorities

In the 1970s and 1990s two transnational ethnic homelands, Sápmi and Kvenland, were created in northern Scandinavia as symbolic nations with their own flags, memorial days and anthems. In this respect they resemble other "nations without states" found around the world. These two examples from northern Fenno-Scandinavia can inform theories of transnational nation-building. They demonstrate how history and myths have been used in competition between Sámi and Finnish speakers to the right to be regarded as indigenous peoples. The two ethnic groups are now politically organised at both national and transnational level, and the Sámi also at global level.

With the global strengthening of indigenous rights, Sámi-speaking groups introduced Sápmi as a transnational homeland for the Sámi people in Norway, Sweden, Finland and Russia in the 1970s. After the official recognition of Sámi as an indigenous people, and the launch of Sámi parliaments in the Nordic countries in the 1990s, Finnish speaking minorities organised across national borders to ensure that they, too, would be recognised as an indigenous people. They deliberately used the Norwegian ethnonym *Kven* to depict a united transnational people of Finnish-speakers in Sweden, Norway

91. Thomas Spira, "Ethnicity and nationality: The twin matrices of nationalism", in Daniele Conversi (red.), *Ethnonationalism in the contemporary world: Walker Connor and the study of nationalism* (London 2002) s. 248–264.

92. Shlomo Sand & Ernest Renan, *On the nation and the "Jewish people"* (London 2010).

and Finland. *Kven* is the word for Finnish-speaking migrants in northern Norway, which has been in use from the 17th century at least. But it is also a term used by Norwegian Vikings in the 9th century in reference to an ancient people or ethnic group resident in the Gulf of Bothnia area.

The relation between the concepts of state, nation, ethnicity and nationalism have been investigated in theories of "nations without states". The Fenno-Scandinavian examples demonstrate how ethnicity and nation are problematic concepts to use for nations created across state borders. Because the nation-state is the political form of modernity, it has forced minorities to use the nation as a model when formulating ethno-political demands. Increasingly ethno-policy has been formulated in a global and in new democratic contexts providing for enlarged minority rights. Ethnic forms of organization have therefore changed. Ethnicity has more and more become the means for pursuing political demands in ethnic form, influenced by new international rules and regulations for identity policy. The interplay between ethnic, national and transnational identifications therefore differ from the earlier national identity to which they run parallel.

Keywords: Scandinavia, national minorities, transnationalism, ethno-policy, myth.